

Nagy Kristóf

A SZUVERENITÁS KLASSZIKUS ELMÉLETEI A JOG TÜKRÉBEN

Classical Theories of Sovereignty in the Light of Law

Dr. Nagy Kristóf parlamenti titkár, Gazdaságfejlesztési Minisztérium, kristi00197@gmail.com

Mit takar pontosan a szuverenitás fogalma? Ki tekinthető a legfőbb hatalom alanyának, és hogyan változtak a legfőbb hatalomra vonatkozó nézetek a történelem alakulása során? A fenti kérdések már évszázadok óta foglalkoztatják a társadalomtudományok művelőit, aminek eredményeként a téma kapcsán ez idáig számos tudományos igényű elmélet látott napvilágot. Ahhoz azonban, hogy az abban rejlő ellentmondások okára fény derüljön, szükséges a tárgyalt témakör központi kérdéseit közelebbről is megvizsgálni. Erre figyelemmel bemutatom egyrészt a szuverenitás fogalmának ellentmondásos jellegét, másfelől pedig azt, hogy miként változott annak tartalma az évszázadok állam- és jogfejlődése során. A tanulmány tehát rávilágít azokra a tényezőkre, amelyek révén a korlátozhatatlan szuverenitás fel fogása elvezetett az alkotmányos alapokon nyugvó államhatalomig, továbbá górcső alá veszi az említett szuverenitásértelmezések jogi szempontú jellegzetességeit is.

KULCSSZAVAK: szuverenitás, abszolút szuverenitás, parlamenti szuverenitás, népszuverenitás

What exactly does the concept of sovereignty cover? Who is the subject of the supreme power? How have views of supreme power changed throughout history? The above questions have been of interest to social scientists for centuries, and as a result, a number of academic theories have been published on the subject. However, in order to shed light on the cause of the contradictions inherent in these theories, it is necessary to look more closely at the central issues at stake. With this in mind, I will discuss the controversial nature of the concept of sovereignty and how its content has changed over the centuries as the state and the law have evolved. The paper will thus highlight the factors that led from the concept of sovereignty without limits to the constitutional basis of state power, and scrutinizes the legal characteristics of the aforementioned analyses of sovereignty.

KEYWORDS: sovereignty, absolute sovereignty, parliamentary sovereignty, popular sovereignty

A SZUVERENITÁS TERMÉSZETE

„A szuverenitást nem szobatudósok hívták életre, hanem hatalmas erők, melyeknek küzdelme évszázadok tartalmát képezte.”¹
(Georg Jellinek)

A szuverenitásfogalommal kapcsolatos diskurzus legfőbb jellemzője, hogy esetében a mai napig nem beszélhetünk konszenzusról, sőt, manapság is heves viták tárgyát képezi, mind a tudományos életben, mind a gyakorlati politika színterén. Ez a probléma elsősorban abból a tényből fakad, hogy a szuverenitás terminológiája tipikusan konfliktusfogalom (*Kampfbegriff*),² amelyre általánosságban (az államhoz köthető) *legfőbb hatalomként* szokás hivatkozni.³ Mindennek okán úgy gondolom, érdemes közelebbről megvizsgálni a hatalom és a szuverenitás viszonyát. Chronowski Nóra és Petrétei József a hatalom eredetével, alanyával, működésével és jellemzőivel kapcsolatos kérdéseket a szuverenitás fogalmához sorolják,⁴ emiatt az – véleményem szerint – már jellegénél fogva konfliktust hordoz magában, mivel a hatalommal kapcsolatos kérdésekre földrajzi helytől, korszellemtől, valamint politikai-társadalmi berendezkedéstől függően eltérő válaszok adhatók. Megítélésem alapján tehát e problémából eredeztethető a szuverenitásfogalom ellentmondásos jellege, amelyből egyenesen következik az a megállapítás is, hogy a tárgyalt tudományterület hiába van jelen immáron évszázadok óta az államtani és egyéb diszciplínákban, kérdései továbbra is rengeteg vitát váltanak ki.

A szuverenitásra jellemző általános konszenzusképtelenséget bizonyos jelenségek még tovább fokozzák. Ezek közül meg kell említeni a kifejezés 16. századi eredetét, amelyből adódóan annak korszakokként más-más jelentést és tartalmat tulajdonítottak az egyes teoretikusok. Részben emiatt merül fel gyakran jogos kritikaként a kutatók részéről, hogy a fogalom természetétől fogva ellentmondásokban gazdag, továbbá hogy az általános jelleggel csupán relatíve határozható meg. Bizonyos mértékben ebből a tényből eredeztethető egy másik megállapítás is, amely szerint a fogalom rendeltetése – megszületése óta – az, hogy az adott korszak politikai-hatalmi berendezkedéseinek elméleti háttérét biztosítsa. Úgy gondolom, hogy ezen a ponton érdemes visszatekinteni a bevezető részben olvasható idézetre, amelyben Georg Jellinek „hatalmas erők” küzdelmeként határozza meg a szuverenitás tanának létrejöttét, kizárva abból a „szobatudósok” tevékenységét. Meglátásom szerint azonban Jellinek nézete csak részben fedi a valóságot, tekintve, hogy már az elemzés origójaként kijelölt korai elméletek is az abszolutista hatalom alátámasztása érdekében szökkentek szárba. Ez az állítás ugyanakkor napjainkra vonatkoztatva is megállja a helyét, mivel manapság szintén jellemző, hogy „szobatudósok” által konstruált elméletekkel igyekeznek igazolni egy adott hatalom törekvéseinek jogszerűségét. Nem véletlenül írta

¹ JELLINEK 1914: 435.

² CHRONOWSKI–PETRÉTEI 2020: 2.

³ HALÁSZ 2018: 54.

⁴ CHRONOWSKI–PETRÉTEI 2020: 1.

egyik művében Hans Kelsen, hogy a szuverenitás egy „tragikus álarc, mely mögött a legkülönbözőbb hatalmi igények rejtőznek”.⁵ Kelsen kitűnő megfogalmazása rávilágít arra a dilemmára, hogy a történelem során miért is formáltak át számtalanszor a szuverenitás fogalmát, változtatták meg tartalmi összetevőit, és rendelték más-más alanyhoz az egyes gondolkodók.

A SZUVERENITÁS FOGALMÁNAK TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

A szuverenitásfogalom keletkezésével kapcsolatban a fentiekben tisztáztam annak 16. századi eredetét. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy ezen időszak alatt több tényező is hozzájárult a tárgyalt diszciplína kialakulásához. Ezek közül kiemelt fontosságú előzményként hatott az 1500-as évek hajnalán kibontakozó reformáció eszméje. Az említett vallási mozgalom térnyerése jelentős változásokat idézett elő a korszakra jellemző uralkodói felfogásban, ebből kifolyólag pedig fokozatosan eltávolodott egymástól a hatalom legitimitációjának szakrális és világi oldala. Ez az állapot a vallási/felekezeti hovatartozás kérdése okán ellentétekhez vezetett az uralkodó és a nép között Európában, mivel ha az említett felek hovatartozása eltérő volt, egyenes út vezetett a társadalmi feszültségek kialakulásához. A vallási ellentétek mellett fontos tényezőnek számított az is, hogy mivel akkoriban mind a német-római császár, mind a pápa univerzális hatalomra törekedett, több európai (különösen a francia) állam számára kardinálissá vált a függetlenség kérdése is. E folyamatok mellett mindenképpen ki kell még emelni egy történelmileg meghatározó jelenséget, az abszolutizmus kibontakozását, amelynek legékesebb példája a francia államfejlődés. Az abszolutizmus térnyerése során szintén társadalmi feszültségek mutatkoztak, ugyanis az uralkodót hatalmának megszilárdítása és a rendektől való függetlenedése motiválta, így a folyamat ténylegesen a rendi monarchiák intézményeivel szemben érvényesült. A királyi hatalom ily módú megszilárdítása bizonyos esetekben polgárháborúhoz is vezetett.⁶

Összefoglaló jelleggel megállapítható, hogy a szuverenitásfogalom megjelenése egy komplex történelmi viszonyrendszer eredménye, amelynek kül- és belpolitikai okai egyaránt felismerhetők. Jelentős részben a vallásháborúk, valamint a korabeli európai hatalmi terjeszkedések miatt veszélybe került királyi hatalom helyzete (külpolitikai okok), részben pedig a belső rend megszilárdítása érdekében lezajlott, rendekkel való konfliktusok (belpolitikai okok) hívták életre a szuverenitás első elméleteit. Ezek célja a megállapított történelmi okokból egyértelműen kikövetkeztethető: világos és vitathatatlan választ kellett adniuk az államhatalom legitimitációját érintő kérdésekre.

⁵ KELSEN 1929: 433; PONGRÁCZ 2019: 130.

⁶ A szuverenitás fogalmának történelmi előzményeiről lásd: HALÁSZ 2018: 55; CHRONOWSKI–PETRÉTEI 2020: 3; JUHÁSZ 2007: 12.

AZ ABSZOLÚT MONARCHIA KÖZPONTOSÍTOTT ÁLLAMA

A röviden bemutatott történelmi előzmények együttesen vezettek a királyi hatalom megerősödéséhez és ezáltal a modern államok kialakulásához; ennek megfelelően Paczolay Péter az 1500-as években kibontakozó abszolút monarchiákat tekinti a modern államok klasszikus mintaképeinek.⁷ Maga az *abszolutizmus* a politikai hatalom jog által nem korlátozott gyakorlását és az ezt igazoló eszmerendszert foglalja magában,⁸ térnyerése a 15. század alkonyán kezdődött, fénykora pedig a 16–18. századra tehető.

Véleményem szerint az abszolút monarchiák alapvető működési elvei a korabeli francia állam bemutatásával írhatók le a legteljesebben. Államelméleti szempontból az akkori Franciaország hatalmi berendezkedését a jogilag teljesnek és korlátozhatatlannak tekintett uralkodói hatalom, valamint a centralizációra és hierarchikus igazgatási struktúrák kialakítására irányuló központi törekvések jellemezték. Ezek oka elsősorban a konfliktusokkal tűzdelt középkori állapotok felszámolása iránti igényben keresendő, a király az államhatalom megszilárdítása érdekében a belpolitikai helyzet stabilitását tűzte ki célul. Ennek elérése azonban jelentős változtatásokat követelt az állam szervezését illetően: a burjánzó állami feladatok – így többek között a központosított gazdaságpolitika részét képező, a megnövekedett adószükségletek miatt létfontosságú adóbeszedés – ellátása érdekében megjelentek a modern értelemben vett közigazgatás első intézményei, valamint a modern hivatali apparátus. Ez a hivatalnokréteg jelentette a monarchia fennállása során annak legfontosabb támaszát, mégpedig annak köszönhetően, hogy ez a király személyéhez hű, egyben tőle függő, szakképzett és fizetségért dolgozó személyi állomány biztosította a kiterjedt állami tevékenységek precíz megvalósítását. A széleskörűen kiépített bürokrácia hatékony működését a szigorú jogi keretek garantálták, így lehetővé vált a társadalmi rend megteremtése és ezáltal annak uralom alá hajtása. Utóbbi feladat végrehajtásában fontos szerep jutott a professzionális hadseregnek is: a királyi hatalom e másik támasza segített felszámolni a feudális időszak politikai-hatalmi sokszínűségét, az egyes társadalmi rétegek (rendek) kiváltságait. Ezek mellett a hadsereg legfontosabb feladata a külpolitikai célkitűzések megvalósítása és egyéb közigazgatási tevékenységek végzése volt.⁹

Mindezen megállapításokból egyértelműen kitűnik, hogy az ily módon kialakult politikai-hatalmi rendszer valójában a végrehajtó-rendelkező állam stádiumát jelentette,¹⁰ amely egyben a racionális állam klasszikus mintájának tekinthető.¹¹ Az e típusú állam-berendezkedésről összességében elmondható, hogy a monarcha központosított és szinte

⁷ PACZOLAY 1998: 129.

⁸ LAMM–PESCHKA 1999.

⁹ Az abszolutizmus államának témájában lásd PONGRÁCZ 2019: 160–161; TÓTH 2020: 37–39.

¹⁰ PONGRÁCZ 2019: 160.

¹¹ Az ebben az időszakban kibontakozó racionalizáció adott talajt a modern közigazgatáson keresztül megjelenő racionális államnak, amelyet Max Weber racionális intézményként írt le: „A modern állam, társadalomtudományi szempontból nézve, ugyanúgy »üzem«, mint ahogyan egy gyár az: éppen ez a történelmi specifikuma [...]. Mindkettő, a gyár és az állam is a bürokratikus uralmat testesíti meg, egy személytelen, dologi cél szolgálatában áll.” WEBER 1921: 140.

korlátlan hatalmát tükrözte vissza, ezért abban más politikai szereplők nem (vagy csak elhanyagolható mértékben) vehették ki részüket a hatalom alakításából.

AZ URALKODÓ KIZÁRÓLAGOS HATALMA: ABSZOLÚT SZUVERENITÁS

A szuverenitás korai elméleteinek lényegében a fentiekben meghatározott állami berendezkedést kellett legitimálniuk a feudális anarchia felszámolása és a társadalmi rend stabilitásának megteremtése érdekében. Ennek kapcsán azt is meg kell jegyezni, hogy míg a szuverenitásparadigma fejlődésének későbbi időszakában az elméleti koncepciók rendre megelőzték a gyakorlati hatalmi viszonyok kialakítását, addig jelen esetben ez éppen fordítva volt, azaz az abszolút szuverenitás koncepciói utólag igazolták a monarcha hatalmával kapcsolatos nézeteket. Ezt figyelembe véve úgy vélem, érdemes elemezni a fejedelmi, illetve az uralkodói szuverenitás tanait.

A fejedelmi szuverenitás elmélete – Jean Bodin

Munkám viszonyítási pontjainak ismertetésénél Jean Bodint (1530–1596) határoztam meg a szuverenitás és azon belül a fejedelmi szuverenitás elméletének atyjaként. Bodin *Hat könyv a köztársaságról* című 1576-ban írt művében fektette le a szuverenitásra vonatkozó nézeteit. Munkájában elsőként kapcsolta össze az állam és a szuverenitás fogalmát: értelmezésében előbbi „több családnak és az ő közös ügyeiknek a jogszerű kormányzata szuverén hatalommal”, míg utóbbi annak „állandó és abszolút hatalma”.¹² Ez – elvi síkon – általános és (szinte) korlátok nélküli hatalmat jelent, mivel a szuverenitást jelen értelmezésben szinte semmi sem korlátozza.¹³ A szerző emellett ismerteti az *abszolút hatalom* természetére vonatkozó nézeteit is, amikor kijelenti, hogy „a szuverenitás birtokosa fel van mentve a törvények hatalma alól: [...] törvényt ír elő az alattvalók összességének és beleegyezésük nélkül”.¹⁴ Bodin művében akként foglal állást, hogy ez az – általa meghatározott – abszolút hatalom a szuverén fejedelmet illeti meg, amivel valójában megfelelő elméleti alapot szolgáltat utóbbi számára a közel korlátok nélküli teljhatalom megszilárdításához.¹⁵ Fontos ugyanakkor hangsúlyozni azt is, hogy a bodini értelmezésben a szuverén fejedelem csak Istennel szemben felelős,¹⁶ ez mégsem jelenti azt, hogy hatalma korlátlan lenne. A szerző

¹² BODIN 1987: 41, 73–74.

¹³ BODIN 1987: 75.

¹⁴ BODIN 1987: 31.

¹⁵ Bodin a szuverenitáshoz kapcsolódó hatalmi jogosítványoknak és ezen keresztül a korlátlan hatalomnak az uralkodóra bízását elsősorban azzal indokolja, hogy az uralkodónak teljesítenie kell legfontosabb, Isten által ráruházott feladatát, azaz a nép kormányzását és védelmének biztosítását. Ezért a szerző „a szuverenitás letéteményesének egy személyben az abszolút uralkodót tekintette, aki hatalmát közvetlenül Istentől nyerte, hogy az ő helytartója és akaratának képviselője legyen”. TÓTH 2020: 40.

¹⁶ BODIN 1987: 76.

által használt „fel van mentve a törvények hatalma alól” fordulatból megállapítható, hogy az uralkodót még az általa alkotott törvények sem kötik, viszont ebben az interpretációban is léteznek olyan tényezők, amelyek az uralkodói önkény ellensúlyát képezik, és ennélfogva a hatalom korlátjának tekintendők. Ezek az isteni és természeti törvények, valamint az uralkodó által kötött szerződések (utóbbi lényegében a *pacta sunt servanda* elv érvényesülését jelenti).¹⁷ Szeretném továbbá felhívni a figyelmet a már szintén idézett „törvényt ír elő az alattvalók összességének és beleegyezésük nélkül” elvi jelentőségű megállapításra is, mivel Bodin ezzel – véleményem szerint – a szuverén legfontosabb hatalmi jogosítványát emeli ki az általa egyébként taxatív felsorolt jogkörök közül. Ennek azért van különös jelentősége, mivel a kizárólagos törvényhozási jogkör (illetve a törvények módosításának, visszavonásának joga) és valamennyi egyéb uralmi jogosítvány szoros kapcsolatban állnak egymással, ugyanis a gyakorlatban utóbbiak az előbbiből származtathatók.

Álláspontom szerint a fenti megállapításokból az is következik, hogy a törvényalkotás jogának a fejedelemre ruházása de facto lehetőséget teremtett arra, hogy a korabeli állam egyszemélyi vezetője biztosítsa hatalmának függetlenségét mind a belpolitikai szinten, mind a külpolitika arénájában. Előbbi területen ez voltaképpen azt eredményezte, hogy az uralkodón kívül a politikai aktorok elestek a politikaformálás lehetőségétől és a tényleges hatalomgyakorlástól, míg utóbbi vonatkozásában ez a szuverén függetlenségét igyekezett biztosítani a nemzetközi politikai szereplőkkel szemben.¹⁸

Mindezen megállapításaimra tekintettel Bodin abszolút szuverenitásra vonatkozó elméletét akként foglalnám össze, hogy abban a szerző a törvényhozás jogának középpontba helyezésével és e jog birtokosának meghatározásával elviekben megalapozta a szuverén korlátlan hatalmát, amely végül elvezetett a szuverenitás differenciálódásához, annak belső és külső oldalának megkülönböztetéséhez.¹⁹

¹⁷ BODIN 1987: 99.

¹⁸ Belpolitikai példaként itt a korabeli francia monarchia parlamentjének bejegyzési jogát (amely akkoriban a jog végrehajtásának feltételeként jelent meg), illetve annak királyi döntésekkel szembeni kifogásait lehet említeni. Ezeknek köszönhetően a parlament (különösen a rendi gyűlések összehívásának hiányában) az uralkodó hatalmának szinte egyedüli ellensúlyát képezte, és ezért a monarchia számára elengedhetelenné vált a parlamenttel szembeni fellépés. A külpolitika tekintetében visszaülne az államok alapjogairól és kötelezettségeiről szóló 1933. évi, Montevideóban kötött Amerika-közi egyezményre, amely az állam fogalmánál szükségszerű feltételként tartalmazza a külső szuverenitás meglétét. Véleményem szerint ez a fogalmi elem (és úgy általában a belső és külső szuverenitás megkülönböztetése) Bodin elméletétől számítható. Lásd PÁLVÖLGYI 2019: 132–136.

¹⁹ A *külső szuverenitás* azt jelenti, hogy „egy állam saját független államisággal rendelkezik és az államhatalom gyakorlása külső befolyás és kontroll nélkül történik. A modern időkben azonban e külső szuverenitás gyakorlása egyre kevésbé abszolút, mert rendszerint korlátozza a nemzetközi jog, a különböző szövetségi rendszerek, az emberi jogok eszméje, illetve időről időre az egyes államok belső (szövetségi) felépítése is.” PETRÉTEI 2009: 193. Ezzel szemben a *belső szuverenitás* arra ad választ, hogy „az állami döntéshozatali mechanizmusban ki a szuverén, kit illet a főhatalom és ki a hatalom végső letéteményese”. CSERNY–TÉGLÁSI 2013: 119. Természetesen a belső szuverenitás sem korlátok nélküli, elég jelen esetben is csupán az alkotmányosság követelményeire vagy az alapvető emberi jogokra gondolni.

Az uralkodói szuverenitás elmélete – Thomas Hobbes

Bodin mellett az abszolút szuverenitáshoz köthető másik alapvető jelentőségű teoretikus Thomas Hobbes (1588–1679) volt, aki *Leviatán vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma* című 1651-ben írt munkájában fejtette ki elméletét, létrehozva ezzel az uralkodói szuverenitás koncepcióját. Felfogása abból a szempontból bizonyult igazán előremutatónak, hogy az uralkodó korlátlan hatalmát sikerült egy társadalmiszerződés-elmélettel megalapoznia. Abból indul ki, hogy míg természeti állapotban az értelem nélküli lények között természetes az egyetértés, addig ez „az emberek között csak megállapodás útján jöhet létre, ami mesterséges”. A mesterséges megállapodáson felül azonban a szerző szerint „az állandó és tartós egyetértés fenntartásához” szükség van egy „olyan közhatalomra, amely mindannyiukat kordában tartja, és cselekedeteiket a közjó felé irányítja”. Ennek megfelelően Hobbes álláspontja az, hogy „minden hatalmat és erőt egyetlen személyre [...] ruházunk át, amely akaratomkat szótöbbséggel egyetlen akarattá alakíthatja át. Ami azt jelenti, hogy egy olyan személyt [...] jelölünk ki, amely [...] valamennyiünk megbízottja, s akaratának és ítéletének mindegyikünk alárendeli a maga akaratát és ítéletét.” A szerző ezt követően rögzíti, hogy ez az „egyetlen személlyé egyesült sokaság” maga az állam, azaz a nagy Leviatán, akinek „megtestesítőjét uralkodónak hívjuk”.²⁰

Meglátásom szerint a hobbes-i koncepció lényege és célja, hogy megteremtse az emberek egységét, ezáltal felszámolva a korabeli államra jellemző konfliktusos viszonyokat. Mindezt biztosítandó, Hobbes az uralkodó kezébe adja a szuverén hatalmat, amiből az következik, hogy – Bodinhez hasonlóan – jelen esetben is rendkívül szélesek a monarchia számára biztosított felségjogok, amelyek közül ismételtelen a törvényhozás és igazságszolgáltatás jogát emelném ki. A törvények megalkotásának joga itt is különös jelentőségű, mivel véleményem szerint a szerző által a szuverén feladatoként meghatározott cél (azaz a társadalmi béke és a jólét) elsősorban ezzel a hatalmi eszközzel biztosítható.

Bodin munkájával összehasonlítva további fontos párhuzamként jelenik meg az is, hogy az uralkodó hatalma Hobbes-nál is egységes és oszthatatlan, azonban szintén nem korlátok nélküli: „a szuverénnel szembeni engedelmség kötelezettsége mindaddig háramlik az alattvalókra, ameddig fennáll a szuverén azon hatalma, amellyel védeni képes az engedelmeskedőket.”²¹ Az idézett részből egyértelműen megállapítható a feladatközpontú szemlélet és a célhoz kötöttség, mivel Hobbes értelmezésében is csak addig tekinthető korlátlanoknak a szuverén hatalom, míg az emberek érdekeit szolgálja.

A tárgyalat szuverenitásfelfogás kapcsán kiemelendőnek tartom a társadalmi szerződés koncepciójának egybefűzését a szuverenitás fogalmával: a szerző ennek köszönhetően stabil ideológiai támaszt biztosított annak a gondolatnak, hogy az állam polgárai individuumként, önszántukból az uralkodóra ruhazzák a hatalmat annak érdekében, hogy ő az egységet megteremtve biztosítsa számukra a békét és a biztonságot. Ebben

²⁰ HOBBS 1999: 208–209.

²¹ HORVÁTH 2001: 142.

a felfogásban a szuverén feladata ellátása érdekében számos jogkörrel rendelkezik – így többek között törvényt is alkot –, ám Hobbes szerint a „természeti állapotban” a törvények felett, illetve azokon kívül áll, ebből kifolyólag nem tagja a szerződésnek.²² Mind ebből az következik, hogy a szerződésből fakadó engedelmisségi kötelezettséggel sem tartozik az alattvalóknak.

Az abszolút szuverenitás jogi összefüggései és modern megjelenése

Az abszolút szuverenitás elméleteiből (elsődlegesen azok jogi aspektusából) levonható konzekvenciák középpontjában az abszolút monarchia uralkodója áll. A szuverenitás fogalmának és korai elméleteinek megjelenése azt a célt szolgálta, hogy a király hatalmának megerősítésén keresztül biztosítsák az állam külső-belső függetlenségét és a társadalmi rend stabilitását. Másképpen megfogalmazva: a kor teoretikusai egy olyan irányadó ideológiát alkottak, amelyben az uralkodó „halandó Istenként” jelent meg, akinek – a személyével összekapcsolt szuverenitás okán – mindenki köteles volt engedelmeskedni. E megállapításaimból következik, hogy lényegében a szuverenitás jelentette azt az elvi alapot, amelyre a király abszolút jellegű hatalmát helyezték, és amely miatt döntéseivel szemben fogalmilag kizártnak minősült az ellentmondás.

Az abszolút monarchia jogi és államszervezeti szempontú vizsgálata egyértelműen rámutat arra is, hogy Bodin és Hobbes tanai a hatalom egységét hirdették, tehát minden fő hatalmi funkciót – a későbbi hármas megkülönböztetés szerint: törvényhozó, végrehajtó és bírói – a királyhoz rendelték és Isten kegyelméből eredeztettek, választ adva ezzel az uralkodó szinte korlátlan földi hatalmával kapcsolatos kérdésekre.²³ Mindent összevetve az abszolutizmust megelőző rendi állammal szemben – ahol a hatalomgyakorlást a király és az előjogokkal rendelkező rendek közötti megosztottság jellemzi – az abszolút monarchiában a törvényhozó hatalom gyakorlása a fejedelem kizárólagos hatáskörébe tartozik, a végrehajtó hatalom teljes mértékben központosított, a bíróságok döntései pedig szintén az uralkodó nevében születnek.²⁴

Úgy gondolom, hogy mindezen megállapítások fényében szükséges röviden értekezni arról, hogy az abszolút szuverenitás elméleteiben miként is jelenik meg a jog és a hatalom egymáshoz való viszonya. Ennek érdekében visszacsatolnék munkám azon részéhez, amelyben a jogot a társadalomirányítás legfőbb eszközének neveztem, nézetem szerint ugyanis a hatalom egységességéből fakadóan a jog a szuverén legfőbb uralmi eszközeként jelenik meg Bodin és Hobbes műveiben. Ez a gondolat tükröződik vissza a későbbiekben John Austin imperatív jogelméletében is, aki a jogot a „szuverén parancsaként” határozta meg. Jelen esetben, azaz a tárgyalt művek vonatkozásában ez azt jelenti, hogy az uralkodó saját belátása szerint alkothat törvényt, módosíthatja azt, illetve eltörölheti, továbbá az ő

²² TAKÁCS 2009: 59.

²³ KÉPES 2010: 1.

²⁴ KÉPES 2010: 17–19.

személye tekinthető az egyedüli jogforrásnak, ebből kifolyólag pedig az egyéb szervek által birtokolt hatalom kizárólag átruházott hatalom lehet.²⁵ A tárgyalt szemléletet az évszázadok múlásával fokozatosan meghaladta az állam- és jogfejlődés folyamata. Ez a fejlődés végül odáig vezetett, hogy napjainkban már csak azokat az államokat tekinthetjük alkotmányosnak, amelyek szakítottak a hatalom koncentrálására építő abszolút szuverenitás eszméjével és gyakorlatával.

Mindezekből kiindulva azon álláspontomat ismertetném, amely szerint ez a fajta szuverenitásfelfogás napjainkban már csak eszmetörténeti kategóriaként értelmezendő, mivel gyakorlati megjelenése a 21. században nem releváns. Ezt elsősorban arra a haladó szellemű tendenciára alapozom, hogy az elmúlt évszázadokban láthatóan azok a szuverenitásfelfogások váltak a gyakorlatban is meghatározóvá, amelyek a hatalom korlátok közé szorításának követelményét foglalták magukban, ezzel is háttérbe szorítva az abszolút hatalom mellett síkra szálló nézeteket. Mindezek ellenére az abszolút szuverenitás elméletének továbbélése nem elhanyagolható tényező, hiszen a későbbi évszázadok során olyan gondolkodókat is foglalkoztatott, mint a már említett John Austin vagy éppen Carl Schmitt.

A TÖRVÉNYHOZÁS ELSŐBBSÉGE: PARLAMENTI SZUVERENITÁS

Az abszolút szuverenitáshoz hasonlóan a parlamenti szuverenitás elméletének bemutatását is célszerűnek tartom a korszak meghatározó eseményeinek, történelmi fordulatának ismertetésével kezdeni. Úgy gondolom, hogy eme folyamatok közül is az angol polgári forradalmat kell a figyelem középpontjába helyezni, ugyanis ez volt az a meghatározó történelmi eseménysorozat, amely alapjaiban formálta át a szuverenitásról és alkotmányosságról való gondolkodást, jelentős nyomot hagyva ezzel a későbbi (angolszász) állam- és jogfejlődésen.

A parlamenti szuverenitás történelmi előzményei

Az abszolutizmus formájában megjelenő modern állam bizonyos ideig képes volt megteremteni Európában a társadalmi rendet és a békét. Ugyanakkor ez az állapot csak átmenetinek bizonyult, mivel a későbbiekben az angol és francia polgári forradalmak gyökeresen megváltoztatták az egyes államok politikai-hatalmi berendezkedéseit. A tudomány művelői is jellemzően azt az általános álláspontot képviselik, hogy az abszolút monarchia egyfajta átmenetet képez a korábbi rendi és a későbbi (polgári jellegzetességeket is magukon viselő) korlátozott monarchiák között, köszönhetően elsősorban az abszolutizmus által

²⁵ Ezen a ponton érdemes ismertetni a *király maga a törvény*, azaz a *lex rex* kifejezést. Ennek jelentése egyfelől az, hogy a király jogosult meghatározni a törvényeket, másfelől pedig, hogy a király *legibus solutus*, tehát a törvényektől függetlenül uralkodik. Lásd KÉPES 2010: 15.

kikristályosodott modern államszervezésnek és a szuverenitás megjelenésének.²⁶ Ennek megfelelően az 1600-as évek végétől az államelméleti és politikai filozófiai gondolkodás kezdte meghaladni az abszolút szuverenitás koncepcióját, ebből kifolyólag pedig egyre inkább teret nyertek azok az elméletek, amelyek a természetjogi felfogásra és a hatalom korlátozásának követelményére építettek. Ezek közül is kiemelkedik az angol John Locke és a későbbiekben a francia Montesquieu hatalommegosztás-tana, akik az egyes államhatalmi funkciók elválasztásának elve mentén képzelték el a központosított uralkodói hatalom korlátozását. Elsősorban Locke nevéhez, illetve az angol állam- és jogfejlődéshez köthető a parlamenti szuverenitás gondolata is, amely lényegében egy, a parlament fensőbbiségét valló – gyakorlati alapokon nyugvó – elméleti doktrína.²⁷ Ennek elemzése nem mellőzheti a kor releváns eseményeinek ismertetését, ezért szükségesnek tartom röviden áttekinteni azokat a hatalmi viszályokat, amelyek a tárgyalt szuverenitáskoncepció megjelenéséhez vezettek.

A korabeli (16–17. századi) Anglia politikai-hatalmi viszonyait leginkább a király és a parlament közötti hatalmi harcok jellemezték, amelyekből az angol polgári forradalmat (1642–1652) és a dicsőséges forradalmat (1688) követően végül a parlament került ki győztesen. Az említett folyamat – amely az angol alkotmányosság későbbi fejlődése szempontjából is meghatározó volt – úgy foglalható össze röviden, mint a parlament szupremáciájának érvényesülése az uralkodói teljhatalom felett.²⁸ A dicsőséges forradalmat követően kiemelten fontos volt a Bill of Rights²⁹ törvényhozás általi 1689-es elfogadása is, hiszen e jogi dokumentum rögzítette a királyi hatalom korlátozását biztosító intézményeket és a parlament elsőbbségének deklarálását, kialakítva ezzel az alkotmányos monarchia kereteit.³⁰ A korszak kiemelkedő teoretikusa, Locke ezt az alkotmányos gyakorlatot ültette át a politikai filozófia elméleti keretei közé, ezáltal ideológiailag is bebetonozva a törvényhozás kiemelt szerepét a megosztott hatalmi ágak között.

A parlamenti szuverenitás elmélete – John Locke

A parlamenti szuverenitás történeti előzményeinek áttekintése után egyértelműen leszögezhető, hogy a hatalommegosztás gondolatának és ezen keresztül a parlamenti szuverenitás tanának letéteményese az angol John Locke (1632–1704) volt, aki az *Értekezés a polgári*

²⁶ KÉPES 2010: 3; TAKÁCS 2009: 60.

²⁷ MEZEY–SZENTE 2003: 473; TÓTH 2020: 46; TAKÁCS 2009: 60–61.

²⁸ TAKÁCS 2009: 60–61.

²⁹ Az alkotmányjog szakértői e törvényt tekintik az angol alkotmányfejlődés egyik legmeghatározóbb jogszabálynak, mivel ez jelölte ki a „királyi hatalomgyakorlás alkotmányos kereteit, s világossá tette, hogy a trón betöltése közvetlenül a Parlament, közvetve pedig a törvényhozást megválasztó nép döntésén alapul”, emellett pedig tartalmazta a polgárok legalapvetőbb szabadságjogait is. Lásd MEZEY–SZENTE 2003: 216–217.

³⁰ „A mai ún. parlamentáris monarchiát történetileg az abszolutizmust követően megelőzte egy átmeneti korszak, az alkotmányos monarchia korszaka, melyben a király a parlamenttel azonos, illetve közel azonos jogokat gyakorolt [...]” Locke ezt a korszakot a „*King-in-Parliament*” kifejezéssel írta le. Lásd TÓTH 2020: 46.

kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról című 1689-es írásában fektette le a kor-szak politikai-hatalmi kérdéseivel kapcsolatos nézeteit. A szerző művében abból a feltevésből indul ki, hogy az emberek kezdetben természeti állapotban éltek, amelyben a „szabadság az alapja minden egyéneknek”,³¹ és amelyben a „természeti törvény”³² iratlan és csakis az emberek elméjében található”.³³ Locke azt a liberális felfogást képviseli, amely szerint az emberi közösségek élete alapvetően a szabadság eszméje köré szerveződik, és „senki sem károsíthat meg egy másik embert életében, szabadságában vagy javaiban.”³⁴ Ezt követően azonban kiemeli, hogy ez a természeti állapot a valóságban rendkívül sérülékeny, mivel egyfelől „ésszerűtlen dolog, hogy az emberek saját ügyeikben bírák legyenek, másfelől pedig túl messzire fognak elmenni mások büntetésében rossz természetük, szenvedélyeik és bosszúvágyuk miatt”.³⁵ Locke felfogásában a hatékonyság mellett ez az a fő ok, amiért az emberek lemondanak a természetes állapotban őket megillető jogaik önálló gyakorlásáról, és átruházzák azokat egy közösségi entitásra, a politikai társadalomra, azaz végső soron az államra.³⁶ A szerző interpretációjában ez az immáron intézményesített közhatalom egy társadalmi szerződés által keletkezik, amely abból a célból jött létre, hogy megvédje a tulajdont. Emellett kiemeli, hogy az „nem szolgálhat más célt, mint az emberek békéjét, biztonságát és a közjót”.³⁷

Locke a *közjó* fogalmát középpontba helyezve elvi éllel rögzíti azt is, hogy a társadalom, illetve a törvényhozó hatalma sohasem terjedhet ki többre, mint amit a közjó megkíván, és sohasem lehet nagyobb annál a hatalomnál, amely az embereket a természeti állapotban megillette.³⁸ Ez a megállapítás rávilágít arra, hogy a szerző az állam hatalmát célhoz kötötte (a közjó szolgálata), továbbá kijelölte annak határait (természetes jogok összessége), és egyben utalást tett a legfőbb hatalom letéteményesére is. Ezen a ponton szükséges visszacsatolni ahhoz a fenti megállapításhoz, amely szerint Locke többféle államhatalmat is megkülönböztetett, nevezetesen törvényhozó, végrehajtó és föderatív hatalmat, amelyek közül az elsőt jelölte ki a legfőbb hatalom birtokosaként, ám ezzel együtt rögzítette a nép ellenálláshoz való jogát is.³⁹ A mű idézett részéből egyértelműen következik, hogy jelen esetben már a legfőbb hatalom birtokosa is szerződő fél – ellentétben Hobbes klasszikus elméletével –, amely állítás azzal igazolható, hogy a népnek immár jogában áll

³¹ LOCKE 1986: 51.

³² Locke értelmezésében a természeti törvények Isten parancsain, az igazságosságon és a ráción alapulnak. Lásd TÓTH 2018: 17.

³³ LOCKE 1986: 42.

³⁴ Véleményem szerint a szerző egyfajta negatív szabadságmeghatározást alkalmaz: azokat a területeket jelöli ki, amelyeket a jogosulttal szemben mindenki más köteles tiszteletben tartani. Lásd LOCKE 1986: 42.

³⁵ LOCKE 1986: 47.

³⁶ LOCKE 1986: 107.

³⁷ LOCKE 1986: 107, 129.

³⁸ LOCKE 1986: 129, 134.

³⁹ „Csak egy legfőbb hatalom lehet, a törvényhozó, amelynek az összes többi alá van és alá kell, hogy legyen rendelve, mindazáltal [...] az emberek kezében még mindig megmarad az a legfőbb hatalom, hogy elmozdítsák vagy megváltoztassák a törvényhozó szervet, ha úgy találják, hogy a törvényhozó szerv a beléje vetett bizalommal ellentétesen cselekszik.” LOCKE 1986: 145.

megszüntetni a szerződést, amennyiben a törvényhozó hatalom „szerződésszegést” követ el, tehát hatalmát nem a közjó érvényesítése érdekében gyakorolja.

A Hobbes által elképzelt politikai-hatalmi berendezkedés tárgyalása során meghatározódik az államhatalom intézményesítésének kiindulópontja is, amely nem más, mint a törvényhozói hatalom létesítése.⁴⁰ Ezen a ponton a szerző a parlament hatáskörébe utalja azt a társadalmi szerződésből eredő feladatot, hogy a törvények eszközével állapítsa meg a polgárok számára a természet adta jogok gyakorlásának határait, ezzel is kialakítva a társadalmi együttélés szabályait. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a szerződésből fakadóan a törvényhozás által megállapított jogi keretek a legfőbb hatalom gyakorlóját is kötik.⁴¹ Locke elképzelése szerint azonban e jogalkotó meglelte önmagában még nem elégséges a kívánt társadalmi együttélés megvalósításához, ahhoz szükség van végrehajtó és föderatív hatalomra is. Előbbi rendeltetése és legfőbb feladata a törvények érvényre juttatásán keresztül a törvényhozás akaratának realizálása, míg utóbbi az állam és annak polgárai érdekében a külső (nemzetközi) kapcsolatokat rendezi.⁴² A végrehajtó hatalom az alapvető emberi hibák okán a „megfelelően rendezett államokban” elkülönül a törvényhozástól, ám annak mindenkor alá is van rendelve, és felelősséggel tartozik neki.⁴³ Ezzel az alapvető jelentőségű megállapítással Locke intézményesen is kialakítja a hatalmi ágak elválasztását, elviekben megteremtve ezzel az egyes államhatalmak független működését és a felelős jogalkalmazói tevékenységet, amelyek napjaink jogállamisági követelményeiben is visszaköszönnek. A végrehajtó hatalom kapcsán nem hagyható figyelmen kívül az a rendkívül fontos *felsőjog* sem, amely lényegében „hatalom ahhoz, hogy valaki előírt szabály nélkül alkalmazza a közjót”, illetve hogy „törvény előírása nélkül, sőt olykor azzal ellentétesen, belátása szerint cselekedjék a közjó érdekében”.⁴⁴ Meglátásom szerint ez rendkívül előremutató megoldásnak tekinthető, hiszen ez a különös jogosultság kellő rugalmasságot biztosít ahhoz, hogy a végrehajtó hatalom mindenkor – adott esetben jogalap nélkül is – a közjó érdekében cselekedjék. A tárgyalt felsőjogot ezért a magam részéről a közjó megvalósításának egyik legfontosabb különös jogi eszközének tekintem, amelyben egyfajta modern jogi szemlélet tükröződik. A föderatív hatalommal összefüggésben már említettem, hogy az elsősorban az állam kifelé irányuló feladatait látja el, ebből kifolyólag kapcsolatai is csak a nemzetközi politikai szereplők vonatkozásában értelmezhetők.⁴⁵ Ebből kiindulva úgy gondolom, hogy e hatalmi ág részletesebb vizsgálata a jelenleg tárgyalt társadalmi szerződés vonatkozásában a továbbiakban nem releváns.

⁴⁰ LOCKE 1986: 132.

⁴¹ LOCKE 1986: 98.

⁴² TÓTH 2018: 22.

⁴³ LOCKE 1986: 142–143.

⁴⁴ LOCKE 1986: 157, 155.

⁴⁵ Szükséges ugyanakkor megjegyezni, hogy mivel a föderatív hatalmi ághoz tartozó viszonyok nem minősülnek az állam és polgárai közötti viszonyoknak, nem is tekintendők a társadalmi szerződés részének. Ebből a megállapításból az következik, hogy – Locke értelmezése szerint – társadalmi szerződés hiányában a nemzetközi szereplők kapcsolataira a természeti állapot szabályai vonatkoznak, azaz az állam szabadsága teljesnek mondható. Lásd TÓTH 2018: 22.

Locke elméletének értékelése

A bemutatott szerződéselmélet fontosságát alátámasztja, hogy a parlamenti szuverenitás tanának megalapozása révén nagyban befolyásolta az angol alkotmányfejlődést is. Ezt bizonyítja, hogy Locke munkájának számos eleme megjelenik az angol gyakorlatban, ezért – jelentősége folytán – szükségesnek tartom az azzal kapcsolatos meglátásaimat röviden ismertetni.

Locke szerződéselméletének elemzése során megkerülhetetlen annak összevetése Hobbes koncepciójával. Véleményem szerint a két felfogás közötti legnagyobb különbséget – amely minden további eltérés eredője is egyben⁴⁶ – a szerződő felek meghatározása adja: míg Hobbes esetében az uralkodó nem részese a társadalmi szerződésnek (ezáltal az abból fakadó kötelezettségek sem terhelik), addig Locke már a legfőbb hatalom letéteményeseként megjelölt törvényhozást is részes félnek tekinti. Másképpen megfogalmazva: Hobbes elgondolása a korlátlan uralkodói hatalom alátámasztására irányul, ezzel szemben Locke rögzíti ugyan a törvényhozás szupremáciáját, ám az egyes államhatalmi funkciók gyakorlását már megosztja, kialakítva ezzel egy olyan politikai-hatalmi rendszert, amelyben az uralkodó közreműködésével intézményesül a parlamenti szuverenitás.⁴⁷

Mindent figyelembe véve Locke társadalmiszerződés-elméletét az angol állam- és jogfejlődés egyik meghatározó jelentőségű írásaként foglalnám össze. A mű számos erénye közül az egyik legfontosabb, hogy – az abszolút szuverenitás elméleteivel szemben – nem leíró, hanem normatív jellegű, tehát nem az adott hatalmi berendezkedés elméleti igazolására törekszik, hanem elvárásokat fogalmaz meg az állam konstituálását illetően. Emellett a műben számos olyan elv/megoldás jelenik meg, amely jelenleg is a modern, alkotmányos demokráciák fundamentumának tekintendő, mint például a törvény előtti egyenlőség, a jogbiztonság elve vagy éppen a normavilágosság követelménye.⁴⁸

A parlamenti szuverenitás jogi összefüggései és modern megjelenése

A szuverenitás jogi szempontjából nézve Locke elmélete kétségtelenül jelentős előrelépést jelentett az alkotmányosság és jogállamiság felé vezető úton, ám véleményem szerint modern értelemben vett hatalommegosztásról jelen esetben még nem beszélhetünk. Ennek oka leginkább a parlamenti szuverenitás gyakorlati megvalósulásában keresendő. A szerző

⁴⁶ A fenti okból eredeztethető például az a fontos eltérés is, hogy mivel Hobbes nem tekinti szerződő félnek a szuverén uralkodót, az alattvalók vele szembeni ellenállását sem tartja legitimnek. Ezzel a felfogással helyezkedik szembe Locke, amikor a népek széles ellenállási jogköröket biztosít (akár a szerződés felbontását), ezzel is a közjó érvényesítésére szorítva rá a szuverén hatalmat.

⁴⁷ Locke elméletének nívuma, hogy abban egy olyan hatalmi berendezkedést sikerült megfogalmaznia, amely az abszolutizmust követő időszakra nézve irányítúként szolgált az alkotmányos és a későbbi parlamentáris monarchia intézményeinek létrehozása során. Lásd CHRONOWSKI–PETRÉTEI 2020: 4.

⁴⁸ „A polgári társadalomban senki sem lehet felmentve annak törvényei alól.” LOCKE 1986: 98. „[A törvények,] amelyeket kihirdettek és ismertettek az emberek előtt [...]” LOCKE 1986: 129.

művében láthatóan felismeri az államhatalmi ágak megosztásának szükségességét, ugyanakkor azok a gyakorlatban nem voltak képesek ténylegesen ellensúlyozni egymás hatalmát. Állításomat részben a kor teoretikusainak gondolataival, részben Albert Venn Dicey szavaival támasztanám alá, aki a parlamenti szuverenitást úgy írja le; hogy a „parlamentnek az angol alkotmány szerint joga van törvényt alkotni és eltörölni; [...] továbbá nincs ember vagy testület, kinek Anglia törvénye jogot adna a parlamenti törvényhozást megdönteni vagy eltávolítani”.⁴⁹

A törvényhozás legfőbb hatalommal való azonosítása jelenik meg továbbá John Austin és Jeremy Bentham gondolataiban is. Előbbi a korabeli bíróságok tényleges jogforrásként funkcionáló esetjogát is a parlament hallgatólagos beleegyezéséhez kötötte, utóbbi pedig ténylegesen kizárta a bíróságok jogértelmezési szabadságát azáltal, hogy csak az egyféleképpen értelmezhető (tehát a mérlegelési lehetőséget kizáró) törvényeket engedélyezte nekik alkalmazni.⁵⁰ Ezek a megállapítások voltaképpen rávilágítanak arra a fentiekben rögzített összefüggésre, hogy az angol parlamenti szuverenitás rendszerében ténylegesen nem valósul(t) meg az államhatalmi ágak egymástól való függetlenítése: mind a bíróságok, mind a végrehajtó hatalom csak delegált hatalommal rendelkezett, ennél fogva alá volt rendelve a legfőbb hatalmat megtestesítő törvényhozásnak.⁵¹

Mindezekből egyértelműen következik Pokol Béla meghatározása, aki szerint „[a]z angol központi állami szervezet a hatalom teljes egységén épül fel”.⁵² Véleményem szerint Pokol megállapítása helytállóan bizonyul abban a tekintetben, hogy a klasszikus parlamenti szuverenitás koncepciója ténylegesen nem biztosítja a hatalom megosztását. Ez elsősorban abból eredeztethető, hogy a tárgyalt szuverenitásfelfogás az egyes hatalmi ágak működését a közjogilag kiemelt státuszú parlamentnek rendeli alá, amely ily módon a szuverenitás kizárólagos letéteményesévé válik. Ki kell emelni ugyanakkor azt is, hogy a – Dicey által megfogalmazott – jogilag korlátozhatatlan törvényhozói hatalom koncepciója nem egyeztethető össze az abszolút szuverenitás korlátlan hatalomra vonatkozó nézeteivel. Ennek oka, hogy már viszonylag korán megjelentek a gyakorlatban azok az alkotmányos garanciák (például a Bill of Rights nyomán biztosított szabadságjogok), amelyek egyfajta korlátot képeztek a törvényhozó önkényével szemben.

Ami a parlamenti szuverenitás tanának időtállóságát illeti, kijelenthető, hogy az jelentős nyomot hagyott az angol állam- és jogfejlődésen. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a törvényhozás jelenleg is kiemelt közjogi státusszal rendelkezik Angliában, a westminsteri típusú kormányzásban. Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy az angol alkotmányos berendezkedésnek számos egyéb sajátossága is megfigyelhető, így többek között a parlament közjogi felelőssége, a protokolláris feladatokat ellátó (és emellett politikai

⁴⁹ MEZEY-SZENTE 2003: 473.

⁵⁰ TÓTH 2020: 46–47.

⁵¹ A bíróságok vonatkozásában elmondható, hogy az angol alkotmányos gyakorlatban a Constitutional Reform Actig legfőbb bírói fórumként a Lordok Háza működött. A végrehajtó hatalom esetében pedig a parlamenttől független kormányzás napjainkban valósult meg. Lásd TÓTH 2020: 47.

⁵² TÓTH 2020: 49.

felelősséggel nem rendelkező) uralkodó vagy éppen a miniszterelnök végrehajtó hatalmon belüli kiemelt szerepe.

A NÉP MINT A HATALOM FORRÁSA: NÉPSZUVERENITÁS

Ahogy a parlamenti szuverenitás esetében, úgy a népszuverenitás történelmi előzményeinek vizsgálatát is a polgári forradalmak tükrében igyekszem ismertetni. Az angol polgári forradalmat időben a 18. századi Franciaország forradalmi eseményei követték, amelyek a felvilágosodás eszméit érvényre juttatva hasonló nagyságrendű változásokat idéztek elő, ezzel is hozzájárulva a népszuverenitás eszméjének intézményesüléséhez, ezáltal pedig az európai alkotmányosság megszületéséhez és kibontakozásához.

A népszuverenitás történelmi előzményei

A tárgyalt eszme megjelenéséhez vezető történelmi okok vizsgálatakor egészen a francia abszolutizmus államáig kell visszamennünk. Ahogy azt a fentiekben már tisztáztam, az abszolutista állam a 16–18. században élte fénykorát. Ebben az időszakban az állami főhatalmat a teljhatalmú király hatalmával azonosították, aki – a kor felfogása szerint – Isten kegyelméből uralkodott. Ez a típusú állami berendezkedés a hatalom egységének elvén nyugodott, az uralkodó hatalmát oszthatatlannak és korlátatlannak tekintette, továbbá legmagasabb szintű jogforrásának is a királyi akaratot ismerte el. Az abszolutizmus rendszere azonban a 18. század végére meggyengült, ugyanis a királyság költséges hadi kiadásai⁵³ és az udvar magas költségei miatt az állam eladósodott. Az egyre inkább romló francia gazdasági helyzetet csak tetézték a központi kormányzat adókivetési és adóemelési kísérletei, amelyek rövid időn belül a népesség elszegényedéséhez vezettek. Ebben a feszült politikai helyzetben fokozódtak az egyes társadalmi rétegek közötti ellentétek is, illetve az ország lakosságának egyre jelentősebb hányada vált elégedetlenné az uralkodói politikát illetően. Mindezen társadalmi feszültségek eredményeképpen a király kénytelen volt hosszú idő után ismét összehívni az általános rendi gyűlést, amelynek megnyitására 1789-ben került sor.⁵⁴ Ezen a gyűlésen a harmadik rend⁵⁵ küldöttei kikiáltották a Nemzetgyűléssé alakulást, majd megkezdődtek a francia forradalom első eseményei (többek között ekkor tették le a labdaházi esküt is).

⁵³ Franciaország – többek között – az amerikai függetlenségi háborúban (1775–1783) az amerikai államokat támogatta a britekkel szemben. Lásd MEZEY–SZENTE 2003: 249.

⁵⁴ A francia abszolutizmus jellegzetessége, hogy kiszorította a rendeket a hatalomgyakorlásból. Ezt jól bizonyítja az a tény is, hogy a király 1614 és 1789 között nem hívta össze az általános rendi gyűlést. Lásd MEZEY–SZENTE 2003: 249.

⁵⁵ „A társadalom három rendre tagolódott, a papságra, a nemességre és a társadalom többi részét összefogó harmadik rendre.” MEZEY–SZENTE 2003: 247.

A Nemzetgyűlés felállítása kiemelt fontosságú volt a forradalom során, mivel ezzel a mozzanattal intézményesült a rendi képviselőlet felváltó népképviselőlet, majd ezt követően – a Nemzetgyűlés Alkotmányozó Nemzetgyűléssé válásával – indult meg a korábbi állami berendezkedés intézményeinek felszámolása és az első kartális alkotmány kidolgozása. E folyamatok során kiemelt figyelmet kaptak a (fennálló rendszerrel ellentétes nézeteiket valló) felvilágosodás eszmei értékei is, amelyek az Emberi és polgári jogok nyilatkozatában tükröződtek.⁵⁶ Meg kell jegyezni azonban, hogy a népszuverenitás gondolata már korábban, az 1776-os virginiai jogok nyilatkozatában is megjelent.⁵⁷ Véleményem szerint ettől a felvilágosodás által vezérelt emberi jogi deklarációtól számítható a népszuverenitás intézményesülése. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a tárgyalt eszme elméleti megalapozása jóval korábbra tehető, mégpedig Jean-Jacques Rousseau munkásságának idejére.

A népszuverenitás elmélete – Jean-Jacques Rousseau

A népszuverenitás gondolatának megjelenése Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) nevéhez köthető, aki a *Társadalmi szerződés* címet viselő 1762-es művében fejtette ki azon, mára klasszikussá nemesedett elméletét, amelynek fókuszába a népet mint a legfőbb hatalom alapnyát helyezte. Abból a hipotézisből indult ki, hogy az emberiség létformája az anarchikus természeti állapotban fenntarthatatlan, ennél fogva azon változtatni kell. E problémára a legjobb megoldást a társadalmi szerződésben látta. Nézete szerint ez egy olyan társulás, „amely teljes együttes erejével védi és őrzi minden egyes tagjának személyét és vagyonát, s amelyben minden egyes ember, bár a többivel egyesülve, csak önmagának engedelmeskedik és épp oly szabad marad, mint eddig volt”.⁵⁸ A szerző tehát az állam keletkezését olyan aktusként határozta meg, amelynek során az emberek egyesítik erejüket annak érdekében, hogy a természetes szabadságukat intézményesített keretek közé, társadalmi formába rendeljék. E folyamat lényegében a társadalmi szerződés megkötését jelenti: „[m]indegyikünk alárendeli a személyét és teljes erejét a közakarat legfelsőbb hatóságának és minden egyes tagot az összesség elválaszthatatlan részének tekintünk.”⁵⁹ Rousseau felfogásában ez az „alárendelés” úgy megy végbe, hogy a társadalom valamennyi individuuma – jogaival egyetemben – feltétel nélkül, önmagával is szerződve „beleolvad az összességbe”, aminek eredményeként a szerződő emberek helyébe egy „össz-személyiség” lép, amely végső soron maga az „állami közület”.⁶⁰ Véleményem szerint rendkívül fontos mozzanat, hogy a tárgyalt elméletben az emberek nem egy harmadik félre ruhazzák át jogaikat, vagy mondanak

⁵⁶ A népszuverenitás történelmi előzményeinek témájában lásd: MEZEY-SZENTE 2003: 247–251.

⁵⁷ „Minden hatalom a néptől ered; s azt ruhazza át a képviselőire; az elöljárók az ő megbízottai és kiszolgálói, s mindenkor felelősséggel tartoznak.” Virginiai jogok nyilatkozata II. pont.

⁵⁸ ROUSSEAU 1947: 28.

⁵⁹ ROUSSEAU 1947: 29.

⁶⁰ ROUSSEAU 1947: 29–30.

le azokról, hanem saját társadalmuk égisze alatt egyesülnek, ezáltal is előrevetítve egy korlátozott, jogilag kötött hatalmi berendezkedés képét.

Rousseau ezt követően tisztázta az állam és a nép fogalmát, illetve meghatározta azok egymáshoz való viszonyulását is. Szerinte ennek az entitásnak passzív oldala az *állam*, aktív oldala a *főhatalom*, míg az alkotórészének tekintett összesség a *nép*, amelynek egyes tagjai a legfőbb hatalom viszonylatában *állampolgároknak*, a törvények címzettjeiként pedig *alattvalóknak* tekintendők.⁶¹ A szerző hangsúlyozza továbbá, hogy a társadalmi szerződés kölcsönös kötelezettségeket – illetve egyforma jogokat – hív életre. Ezek biztosítására jogot ad a közösségnek arra, hogy a közakaratnak (akár kényszerítés révén is) érvényt szerezzen az engedelmességet megtagadó egyénnel szemben.⁶² Meglátásom szerint ebben a felfogásban az állami erőszakmonopólium tükröződik, amely a szerződésből következő társadalmi rend iránti igényt hivatott szavatolni.

A szerződésből fakadó kötelezettségekből kitűnik továbbá, hogy azok a természeti állapot anarchikus viszonyainak felszámolása érdekében keletkeztek, ezzel is átmenetet biztosítva az egyenlőtlen szabadságból a jogi egyenlőségbe. A kötelezettségekkel párhuzamosan hangsúlyozni kell a szerződéses polgári szabadság kiemelt szerepét is, amelyet a szerző a nép minden egyes tagjára egyformán kiterjeszt. Ezt az állapotot Rousseau az Istentől, illetve a rációból fakadó egyetemes igazságból eredezteti, valamint meghatározza azokat a garanciákat is, amelyek e társadalmi létformában a főhatalom korlátait jelentik. „[B]ármilyen korlátlan, szent és sérthetetlen legyen is a főhatalom, az egyetemes megállapodás határait nem [...] lépheti át és hogy minden ember teljesen szabadon rendelkezhet az egyezmény által neki meghagyott javakkal és szabadsággal, úgy, hogy a főhatalomnak soha sincs joga több terhet róni az egyik állampolgárra, mint a másikra.”⁶³ Az idézett rész egyértelműen rámutat arra, hogy a társadalmi szerződés nemcsak kötelezettségeket támaszt, hanem egyúttal biztosítja a nép számára, hogy annak tagjai – a szerződés keretei között – szabadon és egyenlő polgárokként élhessenek.

Rousseau felfogása értelmében tehát az államot a társadalmi szerződés hozza létre, amelynek akaratnyilvánítása a szuverenitás kifejeződése. De milyen is ez a szuverén főhatalom? A szerző szerint egyfelől elidegeníthetetlen, másfelől oszthatatlan. Elidegeníthetetlen, mivel a közakarat gyakorlása (ennélfogva csak a népet illeti meg), és oszthatatlan, mert az egész nép akaratát fejezi ki, nem csupán annak egy részéét.⁶⁴ Ebből a megállapításból következik, hogy Rousseau az állami főhatalom egységessége mellett szállt síkra, tagadva a hatalom megosztásának szükségességét. Ezzel szemben fontos leszögezni azt is, hogy bár a tárgyalt felfogás szerint maga a szuverenitás elidegeníthetetlen és oszthatatlan, annak gyakorlása a mű alapján már jóval összetettebb kérdésnek mutatkozik. A szerző úgy

⁶¹ ROUSSEAU 1947: 30.

⁶² ROUSSEAU 1947: 44, 30, 32.

⁶³ ROUSSEAU 1947: 45.

⁶⁴ Rousseau a nép egyes akaratmegnyilvánulásait a rész-egész viszony alapján kategorizálja. Az előbbi eset a nép egy részének akaratát jelenti, amely szerinte csak rendeleti szintű szabályozást igényel, míg utóbbi – mivel az a teljes nép akaratát – az állami főhatalom kifejeződése, ezért törvényerejű. Lásd ROUSSEAU 1947: 37–38.

véli ugyanis, hogy „a törvényhozó összességet nem illeti meg a végrehajtó hatalom, mert ez csak egyéni jogviszonyokkal foglalkozik, ezek pedig nem tartoznak [...] a törvényeket kialakító főhatalom hatáskörébe”.⁶⁵ Mindebből az következik, hogy Rousseau bár egységesnek tartja a szuverenitást, annak gyakorlását a jogalkotó („akarat”) és a jogalkalmazó („erő”) hatalom között megoszthatónak gondolja.

A tárgyalt értelmezésben – a korábbi elméletekhez hasonlóan – kiemelt szerepe van a törvényhozó hatalomnak, illetve a törvényhozás jogának. A szerző ennek megfelelően elvi élel rögzíti, hogy a törvényhozás joga a nép egészét illeti, továbbá hogy az általa meghozott törvények – amelyek nézete szerint három típusba sorolhatók⁶⁶ – a „közakarat ténykedéseinek” minősülnek.⁶⁷ Rousseau szuverenitásfelfogásában különös hangsúlyt helyez a törvényekre, hiszen azok az általános akarat (*volonté générale*) realizálását jelentik.⁶⁸ Fontos még megjegyezni, hogy ebben az értelmezésben a „főhatalom csak akkor cselekedhet, ha a nép összegyűl”, továbbá fontos elvárásként jelenik meg az is, hogy mindenki részt is vegyen ezeken a gyűléseken.⁶⁹ Ebből a megállapításból egyfelől az következik, hogy Rousseau a közvetlen demokrácia híve volt (bár elismerte a közvetett demokrácia létjogosultságát is), továbbá hogy elvárásként tekintett arra, hogy az állam valamennyi polgárának joga legyen részt venni a törvények meghozatalában. Ahogyan az a fent idézett részből is kitűnik, a törvényekre vonatkozó legfontosabb szerzői kikötés, hogy azok általánosak legyenek, ne pedig egyéni eseteket szabályozzanak, mivel utóbbi a végrehajtó hatalom feladata. Rousseau értelmezésében a jogalkalmazó – vagy más néven uralkodó – legfőbb feladata a főhatalom akaratának realizálása. A tárgyalt műből leszűrhető, hogy a végrehajtó hatalom tevékenysége csak megbízási, hivatali jellegű, amelyet a főhatalom belátása szerint korlátozhat, vagy adott esetben vissza is vehet.⁷⁰

Rousseau elméletének értékelése

Összefoglaló jelleggel kijelenthető, hogy Rousseau a törvényhozás jogán keresztül a legfőbb hatalmat a nép kezébe adja, hogy az a közakaratnak megfelelően biztosítsa az igazságos emberi együttélés kereteit, azaz a polgári szabadságot. Ez a klasszikus

⁶⁵ ROUSSEAU 1947: 67.

⁶⁶ A szerző államtörvényeket, polgári törvényeket és büntető törvényeket határoz meg. Lásd ROUSSEAU 1947: 65–66.

⁶⁷ ROUSSEAU 1947: 67, 50.

⁶⁸ Meglátásom szerint célszerű a szerző által teremtett „általános akarat” jelenségét közelebbről is megvizsgálni. Ennek alapját az a már említett gondolat adja, hogy a társadalmi szerződésben az egyes szerződő felek egy állami közületben egyesülnek, amely a különböző egyéni érdekeket a társadalmi összetartozás alapján egyetlen állandó akarattá egyesíti. Ez az általános akarat (közakarat) a törvények eredője, amely mindenkor jogos és mindig a közjóra törekszik, és amelyből maga a szuverenitás is származik. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az nem a többség vagy az egyéni akaratok összessége, hanem a nép állandó akarata. Lásd: ROUSSEAU 1947: 40.

⁶⁹ ROUSSEAU 1947: 99, 103.

⁷⁰ ROUSSEAU 1947: 68.

népszuverenitás-elmélet mindent ennek a társadalmi célnak vet alá, a hatalmi-politikai viszonyok középpontjába a nép akaratát helyezi, és minden más hatalmi szereplőt ennek rendel alá (így többek között az állam végrehajtó hatalmát is). Ebből fakadóan fontosnak tartom leszögezni azt is, hogy – álláspontom szerint – tényleges hatalommegosztásról jelen elmélet vonatkozásában sem beszélhetünk, mivel nem valósul meg a hatalmi ágak egymástól való intézményes függetlenítése, ám a népre visszavezetett hatalom rendkívül előremutató alkotmányos felfogásnak bizonyult. Álláspontom szerint emellett a mű legnagyobb nívója, hogy a szerző az államhatalom legitimitását egy minden eddiginél szélesebb bázisra helyezte: az állampolgárok összességére. Rousseau azzal, hogy a szuverenitás letéteményeseként a népet jelölte meg, egy olyan szuverenitáskonstrukciót alakított ki, amely – nézetem szerint – elvi síkon legitimitációs alapot teremtett a modern értelemben vett közvetlen demokráciának.

A népszuverenitás jogi összefüggései és modern megjelenése

A népszuverenitás elmélete Rousseau-t követően is meghatározó jelentőségű volt, mind az elméletben, mind a gyakorlati alkotmányosság területén. Úgy vélem, előbbi vonatkozásában mindenképp meg kell említeni példaként Immanuel Kant (1724–1804) munkásságát, aki a társadalmi szerződés megkötésének okaként a törvényes közkényszer szükségességét jelölte meg.⁷¹ Nézetének lényege, hogy a természeti állapot eredendően fogyatékos, mivel abban az emberek egyéni jogértelmezése érvényesül, ebből kifolyólag pedig mindenki saját meggyőződése szerint cselekszik. Ezért szükségszerűen át kell lépni egy olyan polgári állapotba, amelyben az objektív törvény uralkodik.⁷² Kant – Rousseau-val megegyezően – a törvényhozás jogát a legfőbb állami hatalomnak, a népnek tulajdonítja, mégpedig azzal a céllal, hogy az emberek összessége alkosson törvényeket az individuumként megjelenő címzettek, azaz az emberek számára.⁷³

Ahogy a már a népszuverenitás történeti előzményeinél is megjelent, a tárgyalt eszme a gyakorlati alkotmányosságon is meghatározó nyomot hagyott. Elég itt csupán a 18–19. századi Európában (illetve Egyesült Államokban)⁷⁴ megszülető írott alkotmánylevelekre gondolni, amelyek a polgári eszmékre építve rögzítették, hogy az állami hatalom immáron nem a kiváltságos uralkodó kezében összpontosul, hanem megoszlik az intézményesen elkülönített államhatalmi ágak között. Ezek az alkotmányok vezettek ahhoz a történelmi fordulóponthoz, amikor is az államhatalmi ágak megosztása alapvető követelménnyé lépett elő a demokratikus államokat illetően, ezzel is meghatározva az elkövetkező évszázadok hatalmi-politikai rendszereit. Ezen a ponton szükséges még megjegyezni,

⁷¹ TóTH 2020: 56.

⁷² TóTH 2020: 56–57.

⁷³ TóTH 2020: 57.

⁷⁴ Ilyen például a Francia Köztársaság 1791-es alkotmánya vagy az Amerikai Egyesült Államok 1787-es alkotmánylevele.

hogy a polgári alkotmányosság időszakától kezdve a hatalom gyakorlására vonatkozó szabályok kialakítása mellett különös hangsúlyt helyeztek a politikai hatalom legitimitásának kérdésére is. Ekkortól vált ugyanis jellemző tendenciává, hogy az egyes alkotmányok általános jelleggel rögzítették a népfeltség elvét, tehát azt, hogy minden közhatalom forrása a nép, vagyis az állam által gyakorolt minden hatalom a néptől ered.⁷⁵ Az állam hatalmának így alapokra helyezett legitimitása napjaink alkotmányos megoldásaiban is tükröződik.⁷⁶ Ezt igazolja, hogy a legtöbb demokratikus alkotmány jelenleg is azt a felfogást közvetíti, amely szerint elsődlegesen a népet (vagy a későbbiekben ismertetett nemzetet) illeti az önrendelkezési jog, hogy saját politikai státusáról döntsön, kialakítva ezzel alkotmányos rendszerét, amelynek keretei között – akár közvetlen vagy közvetett módon – gyakorolja a hatalmat.

Mindezen megállapításokat figyelembe véve úgy gondolom, hogy bizonyosságot nyer fenti állításom, miszerint a népszuverenitás eszméje továbbélésének Rousseau munkásságát követően is meghatározó jelentősége volt.

ÖSSZEGZÉS

Ahogy az a fenti sorokban írtakból is következik, a tárgyalt diszciplína kezdeti elméletei elsősorban azt a célt szolgálták, hogy a korabeli uralkodó teljhatalom legitimitációs bázisának létrehozásán keresztül megfelelő elméleti alapot teremtsenek egy erős nemzeti hatalom kialakulásának. E törekvés következtében születtek meg a fejedelmi (illetve uralkodói) szuverenitás első elméletei, amelyek kutatásom kiindulópontjaul szolgáltak. A szuverenitásra vonatkozó kezdeti koncepciók a későbbi évszázadok alatt természetesen jelentős változásokon mentek keresztül. Az európai állam- és jogfejlődésnek, valamint a történelem során bekövetkezett egyéb változásoknak köszönhetően újabb és újabb elméletek láttak napvilágot, amelyek fokozatosan meghaladták az abszolút szuverenitás tanait, továbbá megváltoztatták a szuverenitással kapcsolatos felfogást. Annak korlátozhatatlan jellegű elképzelése helyett egyre inkább teret nyert az a koncepció, amelyben megjelenik a hatalom korlátok közé szorításának követelménye. Ez a szemléletváltás akként ment végbe a gyakorlatban, hogy fokozatosan jelentek és szilárdultak meg azok az intézmények, amelyek de facto keretek közé tudták szorítani az addig szinte korlátok nélkül gyakorolt szuverenitást. Véleményem szerint e (jog)intézmények között is a legfontosabbak az egyes államok alkotmányai, mivel azok rendre deklarálják a hatalommegosztás és népfeltség elvét, valamint az emberi jogok védelmét. Végző soron tehát ezek azok a létfontosságú rendszeremlékek, amelyek valamennyi alkotmányos rendszer alapját képezik, ezzel

⁷⁵ MEZEY-SZENTE 2003: 476.

⁷⁶ Állításom alátámasztására Magyarország Alaptörvényét idézem, amely B) cikkének (3)–(4) bekezdése is rögzíti a népszuverenitás elvét: „A közhatalom forrása a nép”, valamint „[a] nép a hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja”.

biztosítva egyrészt a hatalom demokratikus legitimitását, másrészt a törvényes korlátok közé szorított államhatalom kereteit.

Álláspontom szerint a fenti megállapításokból lesűrhető végső következtetés az, hogy napjaink szuverenitásfelfogása (illetve annak valamennyi aspektusa) összeegyeztethetetlen annak kezdeti jelentéstartalmával. Bebizonyosodott ugyanis, hogy az állam legfőbb hatalma immáron nem rendelhető kizárólagosan egyetlen szervhez vagy személyhez, továbbá a gyakorlatban is megjelent az a szemléletmód, hogy a jog megalkotóját is korlátok közé szorítja. Elmondható továbbá az is, hogy a szuverenitás kezdetben a fennálló hatalmi viszonyrendszert igazoló elméleti konstrukcióként jelent meg, amelynek legfőbb célja a korabeli uralkodó hatalmi törekvéseinek igazolása volt. Ezzel szemben a későbbi évszázadokban a szuverenitás olyan jogi kategóriává lépett elő, amely alapjaiban határozza meg napjaink alkotmányos rendszereinek működését, valamint az állami hatalommal kapcsolatos egyéb alapvető kérdéseket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BODIN, Jean (1987): *Az államról. Válogatás*. Ford. Máté Györgyi – Csűrös Klára. Budapest: Gondolat.
- CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József (2020): Szuverenitás. *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2020. június 15. Online: <https://ijoten.hu/szocikk/szuverenitas>
- CSENY Ákos – TÉGLÁSI András (2013): Államhatalom és szuverenitás. In CSENY Ákos (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv, 119–142.
- HALÁSZ Iván (2018): Szuverenitás és népszuverenitás. Népképviselő és a demokratikus hatalomgyakorlás módja. In HALÁSZ Iván (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest: Dialóg Campus. Online: [www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Halasz%20Ivan%20\(szerk.\).pdf](http://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Halasz%20Ivan%20(szerk.).pdf)
- HOBBS, Thomas (1999): *Leviatán vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma II*. Ford. Vámosi Pál. Budapest: Kossuth.
- HORVÁTH Barna (2001): *Angol jogelmélet*. Budapest: Pallas.
- JELLINEK, Georg (1914): *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: O. Häring.
- JUHÁSZ Krisztina (2007): Az állam szerepének változása a globalizációban. *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 1(3), 1–44. Online: <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2007-3-01.pdf>
- KELSEN, Hans (1929): *Die Neue Rundschau*. 40. 1. s. Berlin: Fischer Verlag.
- KÉPES György (2010): *Abszolutizmusok az európai és magyar alkotmánytörténetben*. Online: <https://majt.elte.hu/media/49/d1/5a0cf759f78cda7959a25ac012e75d0104fdca8de292670426a4f0e2d3e5/MAJT-segedanyagok-kepess-Abszolutizmusok.pdf>
- LAMM Vanda – PESCHKA Vilmos főszerk. (1999): *Jogi lexikon*. Budapest: KJK-Kerszöv.
- LOCKE, John (1986): *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Budapest: Gondolat.

- MEZEY Barna – SZENTE Zoltán (2003): *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet*. Budapest: Osiris.
- PACZOLAY Péter (1998): *Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése*. Budapest: Korona.
- PÁLVÖLGYI Balázs (2019): Franciaország államtörténete. In JAKAB Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Egyetemes államtörténet I.* Budapest: Dialóg Campus. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12668/web_PDF_ATMA_Egyetemes_allamtortenet_I_JAV.PDF?sequence=6
- PETRÉTEI József (2009): *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- PONGRÁCZ Alex (2018): A szuverenitásfogalom változásának századi fejleményei. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2018(2), 128–153. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/ppbmk/article/view/1261/583>
- PONGRÁCZ Alex (2019): *Nemzetállamok és új szabályozó hatalmak a globális erőterben – avagy megszelídíthető-e a globalizáció?* Budapest: Dialóg Campus. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/14231/web_PDF_Nemzetallamok_uj_szabalyozo_hatalmak.pdf?sequence=1
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1947): *Társadalmi szerződés*. Ford. Radványi Zsigmond. Budapest: Phönix-Oravetz. Online: <https://mek.oszk.hu/08800/08879/08879.pdf>
- TAKÁCS Péter szerk. (2009): *Államelmélet I.* Budapest: Szent István Társulat.
- TÓTH J. Zoltán (2018): A népszuverenitás és az alkotmánybíráskodás viszonya a hatalommegosztás szempontjából. In TÓTH J. Zoltán – OUK Varinic: *Alkotmánybíráskodás és népszuverenitás*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 9–140. Online: www.academia.edu/42362376/Alkotmánybíráskodás_és_népszuverenitás
- TÓTH J. Zoltán (2020): Szuverenitáselméletek a szuverenitás alanyáról. In KARÁCSONY András (szerk.): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Budapest: Gondolat, 27–61. Online: <https://majt.elte.hu/dstore/document/3388/MAJT-jogtorteneti-ertekezések-47.pdf>
- WEBER, Max (1921): *Gesammelte Politische Schriften*. München: Drei Masken.

Jogi források

Magyarország Alaptörvénye. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
 Virginiai jogok nyilatkozata.

Dr. Nagy Kristóf az okleveles államtudományi mester végzettséget igazoló oklevelét 2022-ben a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karán szerezte meg summa cum laude minősítéssel. Jelenleg a Gazdaságfejlesztési Minisztérium munkatársa. Kutatási területe az államelmélet, különös tekintettel a szuverenitásfogalom változásainak a változó világrendben betöltött szerepére.